

В такому разі пропозиція отримує подвійний модальний відтінок — з погляду можливості і щодо вірогідності. У процесі актуалізації ситуації спочатку відбувається оцінювання пропозиції за шкалою ймовірності, а потім — за шкалою вірогідності.

Отже, модальні дієслова та предикативи у своїй первинній функції є домінантами функцій можливості та необхідності, а у вторинній — входять до складу периферії функції вірогідності.

1. Адмони В. Г. Полевая природа частей речи / В. Г. Адмони // Вопросы теории частей речи. — Л.: Наука, 1968. — С. 98–106.

2. Беляева Е. И. Достоверность / Е. И. Беляева // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. — Л.: Наука, 1990. — С. 157–170.

3. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01 / Бондар Олександр Іванович. — Одеса, 1997. — 369 с.

4. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис / В. Г. Гак. — М.: Высшая шк., 1986. — 219 с.

5. Грелл М. О. О сущности модальности / М. О. Грелл // Языкознание в Чехословакии. — М.: Прогресс, 1978. — С. 277–301.

6. Гулыга Е. В. Модальность сложноподчиненного предложения (на материале немецкого языка) / Е. В. Гулыга // Вопросы лексикологии, грамматики и фонетики немецкого языка. — М.: МГПИ, 1959. — Т. CXLI. — Вып. 1. — С. 95–124.

7. Загнітко А. П. Основи функціональної морфології української мови / А. П. Загнітко: навчальний посібник. — К.: Вища шк., 1991. — 77 с.

8. Кобринна Н. А. Уровни формирования и реализации модальности / Н. А. Кобринна // Функциональные, типологические и лингводидактические аспекты исследования модальности: Тезисы докладов конференции. — Иркутск: ИПИИЯ, 1990. — С. 47–48.

9. Корольова Т. М. Взаємодія просодичних засобів передачі модальних значень у мовленні / Т. М. Корольова // Іноземна філологія. — 1990. — № 97. — С. 72–77.

10. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. — 1977. — № 4. — С. 37–48.

11. Современный русский язык / под ред. В. А. Белошапковой. — М.: Высшая шк., 1981. — 560 с.

12. Цейтлин С. Н. Некоторые типы модальных ситуаций в современном русском языке / С. Н. Цейтлин // Функциональный анализ грамматических аспектов высказывания. — Л.: ЛГПИ, 1985. — С. 16–25.

13. Шинкарук В. Д. Репрезентації модусних категорій у сучасній українській мові / В. Д. Шинкарук // Мовознавство. — 1999. — № 2–3. — С. 50–56.

ТАКСОНОМІЯ ПРАГМАТИЧНИХ ТИПІВ РЕЧЕНЬ-ВИСЛОВЛЕНЬ В УМОВАХ МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті здійснено спробу системного аналізу класифікацій речень-висловлень за прагматичним принципом, проаналізовані головні критерії прагматичних класифікацій, а також розглядаються деякі функціонально-комунікативні особливості прагматичного компонента різних типів речень-висловлень.

Ключові слова: мовленнєвий акт, перформатив, асертив, комісив, експресив, декларатив, директив.

In the article an attempt has been made to the systematic analysis of functional-pragmatic classifications of utterances as illocutionary acts to their speech situations in terms of certain goals. The conducted research has proved that different kinds of illocutionary acts are called by different speech situations. It depends on how does the speaker convey the illocutionary force of an utterance.

Key words: speech act, performative, assertive, commissive, expressive, declaration, directive.

Вивчення прагматичних аспектів речень-висловлень становить важливу сферу мовних знань, оскільки кожне речення-висловлення є засобом реалізації відповідного мовленнєвого акту (МА), і співвідноситься з певною комунікативною інтенцією мовця. Однак, попри вагомий дослідження прагматичних й функціонально-комунікативних чинників використання мови, який здійснюють останнім часом вітчизняні вчені Ф. Бацевич, В. Гак, А. Загнітко, Т. Қосмеда, Г. Почепцов та ін., питання про прагматику речень-висловлень не можна вважати вивченим із достатньою глибиною і ґрунтовністю, тому що відсутні спеціальні дослідження й монографічні праці, присвячені всебічному аналізу таксономії МА. Цим і вмотивовується *актуальність* запропонованої роботи. *Мета дослідження* — охарактеризувати прагматичні й функціонально-комунікативні особливості МА в реченнях-висловленнях, передбачає виконання таких конкретних завдань: узагальнити проблеми таксономії МА за прагматичним принципом; виявити головні критерії прагматичних класифікацій; з'ясувати роль і дослідити функціонально-комунікативні особливості прагматичного компонента різних прагматичних типів речень-

висловлень. *Наукова новизна* полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві на фактичному матеріалі досліджень вітчизняних і зарубіжних учених здійснено системний аналіз класифікацій речень-висловлень за прагматичним принципом. Отримані результати сприяють глибшому розумінню прагматичних чинників у спілкуванні і суттєво доповнюють теорію української прагмалінгвістики всебічним описом різних класифікацій МА за прагматичним принципом, це й окреслює *теоретичне значення роботи*. *Практична вагомість* полягає у визначенні головних критеріїв класифікацій за прагматичним принципом, а також у з'ясуванні функціонально-комунікативних особливостей прагматичного компонента різних типів речень-висловлень.

У центрі уваги сучасної прагмалінгвістики перебуває насамперед теорія МА — логіко-лінгвістична теорія, яка вивчає МА як одиниці мовленнєвої діяльності. Засновником теорії МА вважається англійський філософ Дж. Остін. Проте у проблематиці мовлення у Дж. Остіна були попередники. Прагматично-орієнтована теоретична концепція Л. Вітгенштейна, відома під назвою “мовні ігри”, що склалася в межах лінгвістичної філософії, вважається першою “редакцією” теорії МА. Філософ порівнював мову з грою у шахи, підкреслюючи цим порівнянням залежність мови від правил та конвенцій, в яких розкривається сутність значення. Важливим у процесі МА є співвіднесення слів з об'єктами дійсності згідно з правилами з метою, щоб співрозмовник міг правильно сприйняти повідомлення. Вчений зазначав: “Назвати щось — це ніби прикріпити до якоїсь речі етикетку з іменем” [3: 84]. На відміну від Ф. де Соссюра (лінгвіст теж порівнював мову до гри в шахи), для якого цінним вважалася сутність одиниць мови, Вітгенштейн розглядав мову в дії, де актуалізується функція мови як прояв цілеспрямованої поведінки, регламентована правилами та конвенціями. Тобто для Ф. де Соссюра важливим є шахова фігура, а для Л. Вітгенштейна — хід.

Передумови для створення теорії МА наявні також у працях мовознавців В. Гумбольдта, Шарля Баллі, С. Карцевського, Л. Якубинського, К. Бюлера, Е. Бенвеніста, М. Бахтіна.

Перша версія прагматичної класифікації, здійснена британським вченим Дж. Остіном, з'явилась під назвою теорії перформативів, у якій вирізнялись висловлення *перформативні* і *констативні*. Перші, що перебувають поза критеріями істинності/ неістинності (*не є ані правдиві, ані фальшиві*), не описують дійсності, не повідомляють про щось, а, здійснюючись, одночасно змінюють дійсність. Наприклад, у

ситуації, коли наділена на це особливими правами особа висловить щось на зразок *Називаю цей корабель іменем королеви Елізабет*, то таким чином здійсниться дія надання імені кораблеві [10: 554–555].

Такі перформативні МА за своєю комунікативною функцією чітко протиставляються іншій групі висловлень, в яких наявний опис акту, тобто констатація події збоку, третьою особою. Йдеться про *констативи*, що підлягають критерію істинності/ неістинності (*можуть бути правдиві або фальшиві*). *Констативи* на зразок *Він назвав цей корабель іменем королеви Елізабет* інформують про певний факт об'єктивної чи такої, яка вважається об'єктивною, дійсності, або констатують його. Дж. Остін вирізняє п'ять типів *перформативів* [10: 729], беручи за основу класи дієслів, що виражають конкретні ілюкції, як-от: *вердиктиви* — *оцінювати, засуджувати, виправдовувати, звинувачувати; екзерситиви* — *наказувати, забороняти, вимагати, оголошувати, називати; комісиви* — *обіцяти, декларувати, зобов'язуватися; бехабітиви*, або *кондуктиви* — *дякувати, поздоровляти, вітати, виражати співчуття, бажати, вибачати; експозитиви* — *стверджувати, зауважувати, заповнювати*.

На думку Дж. Остіна, це розмежування не завжди виявляється досить чітко. Класи ілюкутивних дієслів взаємоперетинаються: існують дієслова, що можуть належати не до одного, а до декількох класів одночасно.

Услід за Дж. Остіном, вчені виокремлюють різні типи перформативів, беручи до уваги багатоаспектний характер цього функціонально-комунікативного явища.

Лінгвіст Ю. Апресян виокремлює такі групи *перформативів*, враховуючи при цьому різноманітні їх вияви (синтаксичні, семантичні та прагматичні): повідомлення та твердження (*повідідати, доносити, заявляти, нагадувати, оголошувати, заперечувати, підтверджувати, підкреслювати, свідчити*); зізнання (*каятися, зізнаватися*); обіцянки (*гарантувати, давати обітницю, обіцяти, присягатися, зарікатися*); прохання (*заклинати, молити, просити, клопотатися*); пропозиції та поради (*пропонувати, радити, рекомендувати*); вимоги та накази (*наказувати, наполягати, вимагати*), згоди та заперечення (*визнавати, заперечувати, погоджуватися, відмовлятися, протестувати*); мовленнєві ритуали (*дякувати, бажати успіху, вибачатися, співчувати, вітати*); схвалення (*схвалювати, благословляти, хвалити*) [1: 45–58].

Класифікація американського лінгвіста Т. Балмера [12], крім зявлених виявів, враховує також ті контекстуальні зміни, які виника-

ють внаслідок використання *перформативів* у конкретних ситуаціях спілкування: фізичні зміни (*казати, повторювати, записати, зареєструвати, планувати*), зміни соціальних станів (*призначати, звільнити, хвалити, дякувати*), зміни в процесі мовлення (*перекладати, реферувати, інтерпретувати*) тощо.

У запропонованій американським ученим Дж. Серлом у 70-ті роки ХХ століття класифікації визначаються такі найважливіші критерії іллокутивних МА [16: 1–24]: іллокутивна мета; спрямованість МА від слів до дійсності і навпаки; психологічний стан мовця; і вирізняється п'ять типів МА: *репрезентативи*, або *асертиви* — мовець представляє щось, що підлягає оцінці в категоріях істинності-неістинності, наприклад, *стверджує, констатує*, а це зобов'язує його нести відповідальність за істинність висловлення; *комісиви* — мовець окреслює свої майбутні дії, яких очікує від нього слухач, наприклад, *обіцяє, зобов'язується; директиви* — мовець спонукає слухача виконати якусь дію, наприклад, *просить, наказує, радить, запрошує; експресиви* — мовець виражає свій психологічний стан відносно певного пропозиційного змісту, наприклад, *поздоровляє, вибачає, просить вибачення, співчуває; декларативи* — мовець встановлює відповідність між дійсністю та новим пропозиційним змістом, тобто через посередництво *декларативів* створюються певні нові соціальні факти. Наприклад, виголошуючи *Вас звільнено*, мовець приводить до нового стану речей, коли слухач залишається без роботи.

Серлівська класифікація МА, яка приділяє більше уваги прагматичним критеріям, знайшла своїх послідовників серед сучасних прагмалінгвістів.

Сучасний лінгвіст А. Загнітко вважає, що МА реалізуються в таких прагматичних типах речень: *констативах, промісивах, менасивах, перформативах, директивах (ін'юнктивах і реквестивах), квестивах* [7: 62]. Комунікативно-інтенційний зміст, на думку вченого, — необхідна й обов'язкова ознака кожного прагматичного типу речення (порівняйте: іллокутивна мета висловлення у Дж. Серла). Так, комунікативно-інтенційним змістом *констатива* є ствердження: *Земля крутиться. Промісив* пов'язаний з реченнями-обіцянками, основним комунікативно-інтенційним змістом яких виступає віднесення дії до майбутнього, і адресант виступає гарантом реальності обіцяного: *Я зателефоную*. Комунікативно-інтенційним змістом *менасивів* є погроза: *Я тобі покажу...* В *менасивах* адресат не зацікавлений у реалізації названої адресантом дії. У *перформативах* дія, названа

дієсловом-присудком, дорівнює самій дії: *Я дякую вам*. З-поміж *директивів*, комунікативно-інтенційним змістом яких є спонукання до дії, учений вирізняє *ін'юнктиви*, змістом яких є наказ: *Негайно перепишіть ці папери...*, та *реквестиви*, що охоплюють комунікативно-інтенційний зміст прохання: *Я прошу вас це зробити...* *Квестив* — це питальне речення в його традиційному розумінні: *Чи прийдеш ти до мене?*

Лінгвіст Д. Вундерліх головним критерієм прагматичної класифікації вважає місце МА щодо інших актів і вирізняє: *директиви, комісиви, еротетичні питання, репрезентативи, сатисфактиви, ретрактивні висловлювання, декларативи, вокативи* [18]. Згідно з цією класифікацією деякі з наведених МА мають характер ініціативний, наприклад, *директиви* створюють умови для інших комунікативних актів, а *сатисфактиви* на зразок *подяки, прохання про вибачення* тощо виступають як репліки — відповіді на попередні МА.

В основу класифікації німецької дослідниці Еди Вайганд [17] покладений прагматичний критерій зв'язку МА, який близький до серлівського: передбачає *спрямованість МА від слів до дійсності і навпаки*. Лінгвістка, вказуючи на взаємозв'язок іллокуції та перлокуції, мінімальною комунікативною одиницею вважає узгодженість (*сєквенцію*) пари іллокутивного та перлокутивного МА. Наприклад, питання мовця як іллокутивний акт *Де ти був?* передбачає відповідь з боку слухача, тобто перлокутивний акт, як-от: *Я був удома*. Згідно з класифікацією Еди Вайганд, основні групи МА — це *директиви, репрезентативи (асертиви, констативи, деліберативи), експлоративи, декларативи, комісиви*. Особливу увагу дослідниця приділяє аналізу окремих підкласів *репрезентативів*, як-от: *асертиви* — ствердження певних фактів на зразок *Екологічні проблеми загострюються*, які підтверджуються вагомими аргументами, наприклад, *природне середовище все більше забруднюється*, з метою спонукання слухача погодитися з почутим, *констативи* — ті, що відносяться до зовнішнього світу речей і стосуються чогось, що не вимагає сумніву: *Вже поопало листя з дерев*, і ті, що виражають внутрішній стан, який не можна пояснити раціонально: *Сьогодні погано почувуюся*, а також *деліберативи*, або *модальні репрезентативи*, що виражають можливість існування чогось на зразок *Допускаю, що Іван відвідає нас з конотацією так могло б бути, але до кінця не відомо, чи так буде*. До групи *модальних репрезентативів* лінгвістка відносить, передусім, умовні МА [17].

Для іншого німецького вченого Ю. Хабермаса [14] *репрезентативи* служать для вираження мовцем своїх почуттів і переконань, а лексич-

ними маркерами такого типу репрезентативності дослідник вважає дієслова на зразок *боятися, любити, ненавидіти, надіятися* тощо. Наведені типи **репрезентативів** (в інтерпретації Ю. Хабермаса) великою мірою відповідають **експресивам** Дж. Серла.

Згідно з класифікацією Дж. Серла [16] **експресиви** — це МА, іллокутивною метою яких є демонстрація певних психічних станів мовця. У інтерпретації Дж. Серла експресиви найповніше втілюються в *поздоровлення, вибачення, співчуття, вітання тощо*. **Експресиви** Дж. Серла відповідають заявленим **репрезентативам** Ю. Хабермаса, **сатисфактивам** Д. Вундерліха, більшості **кондуктивів** Остіна, а також підкласу **репрезентативів** Вайганд (вираження почуттів, емоцій мовця щодо картин дійсності на зразок *Як тут гарно!* або відносно суб'єкта спілкування *Ти дурню!*), і **декларативів**, як-от: *поздоровляти, перепрошувати*.

Лінгвістка Е. Вайганд на підставі творення нових фактів дійсності, нових соціальних і міжособистісних зв'язків до **декларативів** зараховує висловлення на зразок *зобов'язуватись, гарантувати*, які відповідають **комісивам** Дж. Серла, МА *дякувати, поздоровляти, вітати, перепрошувати*, які відповідають **перформативам** А. Загнітка і **експресивам** Дж. Серла, **сатисфактивам** Ю. Хабермаса, **кондуктивам** Дж. Остіна.

Лінгвіст Дж. Серл слушно виділяє **декларативи** в особливу групу, називаючи їх **церемоніальними актами**, показуючи на прикладі шлюбної церемонії, що замало виголосити *Оголошую вас чоловіком і дружиною*. При недотриманні хоча б одного ритуалу шлюбної церемонії, як-от: відсутність шлюбних обручок, чи оголошення двох людей подружньою парою особою, яка на це не уповноважена тощо, **декларатив** вважається недійсним [16]. У термінології Дж. Остіна [10: 729], **декларативи** можна розглядати наближеними частково до **вердиктивів**, пов'язаних з винесенням оцінки, таких як *засудження чи оправдування злочинця*, а частково до **екзерситивів**, що покликані виконувати чітко встановлені соціальні функції, такі, як *надання імені кораблеві, складання обітниць, оголошення війни тощо*. Порівнюючи **декларативи** з **перформативами**, слід звернути увагу на те, що відсутність хоча б одного елементу певного ритуалу у випадку **декларативів** призводить до комунікативної девіації. У випадку ж **перформатива**, як-от: у ситуації *Прохання про вибачення* МА *Вибачте* не вимагає якигось особливих умов для свого здійснення. І навіть у випадку нещирого співчуття з приводу якоїсь негативної дії все ж залишається

перформативом, хоч й неуспішним (невдалим). У зв'язку з цим цілком правильним є виділення лінгвістом Дж. Серлом **декларативів** в особливу категорію МА, а також прагнення іншого сучасного вченого Дж. Ліча виключити **декларативи** з дослідження перформативних висловлень узагалі.

Комісиви, згідно з класифікацією Дж. Серла, а також в інтерпретації Е. Вайганд — висловлення, за допомогою яких мовець зобов'язується до виконання якоїсь дії в майбутньому щодо слухача. Необхідною умовою, однак, є факт, що власне такого вчинку очікує слухач. Типовим комісивним актом є *обіцянка*, крім того Дж. Серл відносить до **комісивів** *зобов'язання і присягу*. У Дж. Л. Остіна [10] група **комісивів** включає ще *засвідчення наміру виконання якогось вчинку*. **Комісиви** Дж. Серла і Дж. Остіна — це частина широкого класу **регулативів** Ю. Хабермаса і підклас іллокутивних актів — **промисивів** згідно з класифікацією А. Загнітка. Наприклад, акт обіцянки, що містить перформативне дієслово на зразок *Я обіцяю прийти вчасно*, може бути **комісивом** (Дж. Серл) чи **промисивом** (А. Загнітко) тільки за умови широкого складання обіцянки з боку адресанта, а також зацікавлення в успішності виконання обіцянки з боку адресата.

Директиви, на думку Дж. Серла, — це мовленнєві акти, іллокутивна мета яких полягає у спонуканні адресата виконати якусь дію, психологічний стан адресанта виявляється в бажанні, щоб та дія була виконана слухачем, а факти змінюються в напрямку *дійсність—слова (спрямованість)*. Директиви втілюються в проханнях, дозволах, наказах тощо. Директивам Дж. Серла відповідають **екзерситиви** Дж. Остіна з класу перформативів. Через їх посередництво адресант наказує слухачеві щось зробити. Вони є чіткими рішеннями, а не рекомендаціями (як у випадку **вердиктивів**). **Директиви** є найбільш досліджуваними МА. Трактуються сучасними лінгвістами директивних МА загалом не відрізняється від класичного (серлівського) за винятком деяких доповнень. Істотним є, наприклад, виокремлення в групі **директивів** питань на зразок *Котра година?*, в яких адресант намагається спонукати адресата подати окреслену інформацію. Д. Вундерліх називає такого типу питання **еротетичними**, а Е. Вайганд — **експлоративними**, звертаючи одразу ж увагу на те, що до вищенаведених груп не належать питання екзаменаційні, які не вносять нічого нового в КА, тому що екзаменатор перевіряє рівень знань студента, а не просить про інформацію. Лінгвісти А. Загнітко і Г. Почепцов у групі директивних висловлень окреслюють **ін'юнктиви** — речення-накази

і *реквестиви* — речення-прохання. Детермінантами реквестивності вчені вважають наявність елемента *просити* (А. Загнітко) або кліше ввічливості (Г. Почепцов).

Результати виконаного дослідження дають підстави стверджувати, що існують два головні підходи до класифікації речень-висловлень за прагматичним принципом. Послідовники теоретиків мовленнєвих актів, класифікуючи МА, приділяють найбільшу увагу перформативним дієсловом, які в результаті застосування у межах конкретного МА спричиняють певні вагомі наслідки.

Однак значна група сучасних прагмалінгвістів услід за американським філософом мови Дж. Серлем здійснює класифікації речень-висловлень за прагматичним принципом, керуючись цілою низкою прагматичних критеріїв, що, на нашу думку, є слушним, тому що важко говорити про однозначну відповідність між дієсловами і іллокутивними актами (як це має місце у заявлених перформативних класифікаціях). Серед найвагоміших вирізняються такі групи прагматичних типів речень-висловлень: *репрезентативи*, або *асертиви*, іллокутивною метою котрих є судження про певні стани речей, які реалізуються у повідомленнях, прогнозуваннях, констатаціях тощо, спрямованість яких — від слів до реальності, а психологічний стан мовця виявляється в переконанні, що якийсь факт дійсно має місце; *експресиви* — висловлення, що виражають емоції і почуття мовця, характеризують міру його відвертості, іллокутивна мета яких збігається з психічним станом мовця, тому не має жодної спрямованості між фактами і дійсністю; *комісиви*, або *промисиви* — висловлення, за допомогою яких адресант зобов'язується до виконання якоїсь дії в майбутньому за умови, що адресат зацікавлений в успішності виконання такої дії. Відсутність позитивного ставлення до зобов'язання з боку адресата, окреслює МА такого типу як погрози, так звані *менасиви*. Трактуються сучасними лінгвістами *директивних* МА загалом не відрізняється від класичного (МА, іллокутивна мета яких полягає у спонуканні адресата виконати якусь дію, психологічний стан адресанта виявляється в бажанні, щоб та дія була виконана слухачем, а факти змінюються в напрямку *дійсність-слова (спрямованість)*, за винятком деяких доповнень, між іншим, поділу на підкласи: *ін'юнктиви* — речення-накази і *реквестиви* — речення-прохання. *Декларативи* — МА, які творять нові факти дійсності або змінюють стан певного об'єкту подібно до того, як це відбувається у випадку *перформативів*. Проте, на відміну від *перформативів*, декларативні висловлення ви-

магають особливих умов для свого здійснення. За відсутності відповідних реквізитів невербального характеру та церемоніальної ситуації, які є необхідною умовою для успішного здійснення МА, *декларатив* вважається недійсним. Крім вербальних засобів, у здійсненні *декларатива* необхідні відповідні до ситуації невербальні ритуальні дії, які несуть певний прагматичний зміст.

Отже, головним для віднесення МА до того чи іншого прагматичного типу речень-висловлень виступає характер прагматичного компонента — спрямованість на вирішення конкретного комунікативного завдання, що пов'язана з різними комунікативними настановами міжособистісного спілкування.

З огляду на те, що процес спілкування є не просто сукупністю МА, а значно складнішим явищем, окреслюються нові перспективи у вивченні МА, як-от: проблема співвідношення МА з іншими категоріями міжособистісного спілкування — комунікативним актом, мовленнєвим жанром, дискурсом.

1. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре // Изв. АН СССР. — Сер. лит. и яз. — 1986. — Т. 45, № 3. — С. 45–58.

2. Бациевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології. — К.: Академія, 2006. — 248 с.

3. Витгенштейн Л. Философские исследования. — М.: Прогресс, 1985. — 311 с.

4. Гак В. Г. От ситуации к высказыванию // Гак В. Г. Языковые преобразования. — М.: Языки русской культуры, 1998. — С. 199–263.

5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. — М.: Прогресс, 1984. — 398 с.

6. Загнітко А. П. Актуальні проблеми сучасної української лінгвістики. — Донецьк: Вид-во Донецьк. ун-ту, 2002. — 45 с.

7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. — Донецьк: ДонНУ, 2001. — 662 с.

8. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. — Донецьк: ДонНУ, 2006. — 378 с.

9. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник. — М.: Высшая школа, 1981. — 264 с.

10. Austin J. Jak działać słowami // Mywienie i poznanie. Tłum. Bohdan Chwedeńczuk. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. — S. 550–729.

11. Austin J. Rozprawy i wykłady filozoficzne // Mywienie i poznanie. Tłum. Bohdan Chwedeńczuk. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. — S. 1–549.

12. Ballmer T. *Speech Act Classification. A study in the lexical analysis of English speech activity verbs.* — Berlin: Springer Verlag, 1981. — 378p.
13. Grodziński E. *Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka.* — Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1980. — 208s.
14. Habermas J. *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der Kommunikativen Kompetenz // Habermas, J., Luthmann, N., Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie Was leistet die Systemforschung?* — Frankfurt, 1971. — S.101–141.
15. Searle J. *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka.* Тіум. Bogdan Chwedeńczuk. — Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1987. — 360s.
16. Searle J. *The Classification of Illocutionary Acts // Language and Society.* — 1976. — № 5. — P. 1–24.
17. Weigand E. *Sprache als Dialog Sprechattaxonomie und Kommunikative Grammatik, 2nd Edition.* — Tübingen, 2003. — 335p.
18. Wunderlich D. *Studien Zur Sprechakttheorie, 1st Edition.* — Frankfurt / M., 1976. — 416s.

УДК 811.161.2'367.5

С. А. Красножен

ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЇ, СУБ'ЄКТ І ПРЕДИКАТ, ТЕМА Й РЕМА В ЇХ ВІДНОШЕННЯХ

У статті висвітлюється поняття функції в його різних синтаксичних значеннях. Розмежовуються поняття мови й мовлення, їх зв'язок з базовими функціями мови, суб'єктом і предикатом, темою й ремою, валентністю й актантами, мінімальними схемами речень.

Ключові слова: функція, суб'єкт, предикат, тема, рема.

The article deals with the notion of function in its different syntactical meanings. The author distinguishes the language and speech, their interrelations with basic functions of language, with subject and predicate, theme and rheme, valency and actant, minimal schemes of sentences.

Key words: function, subject, predicate, theme, rheme.

Треба звернути увагу на те, що лінгвісти інших синтаксичних напрямків пристосовують свої концепції в напрямку функціоналізму. Ця ситуація приводить до існування логічно вмотивованих і невмотивованих поєднань різних теорій з функціональною концепцією [6: 5].

Поняття “функція” (лат. *functio* виконання, діяльність) визначається як: 1) обов'язок, коло діяльності; призначення; 2) специфічна

діяльність тваринного або рослинного організму, його органів, тканин і клітин; 3) *мат.* відповідність між змінними величинами; залежна змінна величина [11: 570–571]. Це походить від дієслова *fungor, fungi* здійснювати, виконувати, функціонувати. Цікаво, що з таким цільовим розумінням функції, глибоко опрацьованим празькою лінгвістичною школою, спорідненим є й семіотичне витлумачення функції (ґрунтується на знаковій теорії). Протиставляються компоненти: “засіб — мета” (форма — функція) і “означаюче — означуване” (форма — значення). Отже, під функцією може розумітися й вираження позамовного змісту, тобто те саме значення.

Глосематики (Л. Єльмслев та ін.) надали поняттю функції математичного значення відношення, трактували її як залежність. Але тут математизоване поняття функції якоюсь мірою спрямоване на відбиття сутності мови, виявляючи роль того чи іншого мовного елемента в комунікативному акті [6: 15–16].

У науці часто буває так, що вчені протягом тривалого часу застосовують у неявному вигляді певне поняття. Однак через відсутність назви воно зустрічається під різними виглядами, а одні й ті ж міркування повторюються кожного разу знову. І лише коли воно отримало ім'я, усі помічають, що вже давно працювали з ним. Введення нового терміна приводить до уточнення відповідного поняття, звільнення його від усього випадкового й неістотного [5: 17]. Загальноновизначаним стало визначення математичного терміна “функція” лише в ХІХ ст. [5: 21].

І. Р. Вихованець вводить таке визначення терміна “синтаксична функція”: “Синтаксична функція відображає поведінку частини (тобто меншої одиниці) у системі певного цілого (тобто з певного погляду більшої одиниці), елемента-субстрата функції в середовищі” [6: 5].

Носієм функції може бути будь-яка з синтаксичних одиниць: це синтаксичне слово, словосполучення, речення, середовище функціонування яких — позамовна ситуація, насамперед денотативна. Але найчастіше досліджується речення як основна синтаксична одиниця в його проекції на позамовну ситуацію. Тут не випадково вживається слово “проекція”. І. Р. Вихованець пише, що функції речення порізно визначаються й це зумовлено акцентуванням відповідного аспекту. Можливі три функціональні підходи [6: 5–6].

І. Функцією речення є вказівка на описувану ним ситуацію. Це універсально логічне трактування семантичної структури речення, типовим прикладом якого виступає “відмінкова граматики” Ч. Філлмора.